

Digitale kansen en burgerschap

Jan Steyaert

Deze tekst is gepubliceerd als Steyaert, J. (2004). Digitale kansen en burgerschap. In J. Steyaert & H. Swinnen (Red.), *Het soortelijk gewicht van sociaal beleid*. Utrecht: Verwey-Jonker, pp. 117-130.

Reacties zijn welkom op j.steyaert@fontys.nl

Inleiding

'In Europa' bevat net als de vorige boeken van Geert Mak pareltjes van verhalen over hoe burgers vol verwondering nieuwe technologie ontmoeten. Paul Schnabel rekt ons voor dat we in de eeuw van Mak's vader en Koelemeijer's moeder wel duizend keer meer fietsen gekregen hebben, het treinverkeer gestegen is van 15 naar 300 miljoen reizigers, er vrijwel onbeperkte toegang tot communicatiemedia is (Schnabel, 2004). Bij de opkomst van die fiets, die auto, die radio en die televisie is er telkens een mengeling van bewondering en onzekerheid, van vertrouwen in de toekomst en wanhoop over wat komen gaat. Hopelijk schrijft iemand binnen enkele decennia even mooie geschiedenis over de wijze waarop we het afgelopen decennium de nieuwe media 'getemd' hebben en opgenomen hebben in ons dagelijks leven. We hebben in amper tien jaar zowel de computer, het internet als de mobiele telefoon omarmd en kunnen ons soms bijna geen leven zonder meer voorstellen. Hoe deden we dat ook al weer, voor we e-mail hadden? Hoe ging dat al weer, een stuk schrijven voor er Word was? Oh ja, met veel Tippex. Hoe deden we eigenlijk presentaties voor we Powerpoint hadden?

Deze bijdrage aan het Liber Amicorum voor Wim Woertman geeft een overzicht van hoe beleid en burgers de afgelopen 10 jaar in deze ontmoeting met nieuwe media stapten, en een ontwikkeling doormaakten van gerichtheid op problemen naar het koesteren van digitale kansen en tenslotte komen bij de 'grote verleiding' tot het investeren in sociale winst van nieuwe media.

Het temmen van technologie

Sommige dingen overkomen je gewoon, zonder dat je er enige controle over hebt. Het weer bijvoorbeeld. Je kan je er wel op kleden, paraplu meenemen of dikkere jas en sjaal, maar je kan het niet wijzigen. Sommigen hebben de komst van nieuwe media op dezelfde wijze benaderd, en daarmee elke marge voor 'maakbaarheid' genegeerd. Zo schrijft het Ministerie van Economische Zaken in 1999: "De ICT-golf versnelt de ontwikkeling van de informatiemaatschappij, een ontwikkeling die zich in hoge mate autonoom voltrekt" terwijl de welzijnsnota uit 1999 schrijft dat "Sommige ontwikkelingen hebben het karakter van een brede onderstroom die zich niet laat tegenhouden of omleiden. Dat geldt bijvoorbeeld voor de vergrijzing van de bevolking en voor de oprukkende informatietechnologie." Binnen dergelijke context krijgt beleid maar een beperkte speelruimte (de aangepaste kleding bij regen) en zijn de vrijheidsgraden erg beperkt.

Een benadering van technologie alsof het een even ongrijpbaar fenomeen als het weer is, is een vreemde. Men leze er Geert Mak maar op na. De geschiedenis van de twintigste eeuw staat bol van voorbeelden waarin burgers en/of beleid er een eigen visie op na houden over welke richting technologie en de toepassing ervan zou moeten uitgaan, en nog gelijk krijgen ook. Het bekendste voorbeeld is natuurlijk dat van de telefoon, door Bell (de persoon) ontwikkeld en door Bell (het bedrijf) op de markt gebracht als een communicatiemedium voor korte, zakelijke gesprekken. Toen in de jaren dertig voornamelijk vrouwen het medium voor

een gezellige babbel gingen gebruiken, lanceerde Bell een stevige campagne om te benadrukken dat deze technologie toch vooral bedoeld was voor korte gesprekken. Helaas, en gelukkig, ze verloren de strijd en vrouwen temden de telefoon. Meteen verhuisde die van de koude hal naar de warme huiskamer, en werden maandelijkse vaste telefoonabonnementen vervangen door betaling per gesprek. De telefoonmaatschappijen hebben zich hun verlies tegen de vrouwen niet beklagd!

Het laatste decennium van de twintigste eeuw zijn we met z'n allen druk geweest om de nieuwe media te temmen. Terwijl de ontmoeting met de mobiele telefoon vrijwel uitsluitend aan de burger overgelaten werd, ging de overheid stevig aan de slag met het goed organiseren van de verspreiding van computers en internet in de samenleving. Enkele ankerpunten daarin zijn het Nationaal Actieprogramma Elektronische snelwegen (NAP, opgestart in 1994), de kabinetsnota 'Digitale delta' uit 1999, Infodrome en het Kenniswijk project. Ook de Europese Commissie draagt bij aan de 'sense of urgency' met o.a. het Bangemann-rapport en het eEurope actieplan. Daarnaast zijn er nog een reeks organisaties zoals Nederland Kennisland en de Informatiewerkplaats die oproepen om snel werk te maken van het digitaliseren van onze leefwereld. Nederland moet zijn positie in de vaart der volkeren bevestigen en versterken door zich om te scholen van distributieland naar kennisland, geen Betuwelijn meer maar digitale infrastructuur.

De grote aandacht voor nieuwe media komt voornamelijk uit de economische en technische hoek, in Haagse termen vanuit EZ en DGTP. Maar ook de sociale pijler van de samenleving en de rijksoverheid laat zich niet onbetuigd. Zo was er het baanbrekende werk van de Tijdelijke commissie voor informatiebeleid in 1997 en het werk van het Rathenau Instituut, met name de 'Fatima reeks' en het handvest van rechten en plichten van het individu op de elektronische snelweg. Pionierende initiatieven zoals SPITS kregen omstreeks 2000 draagvlak en slagkracht. In deze periode kregen lokale initiatieven tegen de digitale kloof landelijk erkenning als digitale trapveldjes en kwam het sociale dividend van technologie op de beleidsagenda door twee adviezen, t.w. dat van de commissie Cerfontaine (ICT en de stad) en dat van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (Ver weg én dichtbij). De bijdrage van Geert Maatman aan deze bundel brengt deze ontwikkeling en de rol van de Directie Sociaal Beleid van VWS daarin goed in beeld.

Doorheen deze diversiteit van adviezen en initiatieven lopen drie rode draden, drie doelstellingen. Een historisch eerste doelstelling is de *toepassing van technologie in de sociale infrastructuur*, het zoeken naar computertoepassingen die de effectiviteit van zorg en welzijn kan vergroten. Daarin situeren zich initiatieven als het reeds genoemde SPITS, maar ook de drie WELCOM-congressen en de internationale netwerken ENITH en HUSITA. Waar oorspronkelijk de aandacht vooral uitging naar het inzetten van computers bij cliëntregistratie, werd dit vrij snel uitgebreid naar informatievoorziening rechtstreeks aan de burger (de FIRA-databank, het MIP-project en recenter Overheidsloket 2000 en de Vraagwijzer), richting het gebruik van e-mail in de hulpverlening, richting ketenautomatisering en casemanagement-software.

Midden jaren negentig ontstaat er een langzame verspreiding van toegang tot internet voor huishoudens, en ontstaat meteen het gevaar van 'digitale drenkelingen'. De tweede doelstelling richt zich dan ook voornamelijk op het vermijden van digitale problemen. Nieuwe media mogen geen basis zijn voor een *nieuwe maatschappelijke tweedeling* tussen wie wel en wie geen toegang heeft tot nieuwe media. Via onder meer de digitale trapveldjes, computerhoeken in openbare bibliotheken en initiatieven zoals Seniorweb wordt nagestreefd

dat elke burger vertrouwd kan worden met de mogelijkheden van computers en internet en de nodige vaardigheden kan ontwikkelen.

Tenslotte is er omstreeks de eeuwwisseling een significante kanteling van het vermijden van problemen naar *het oppakken van digitale kansen*. Zowel burger als hulpverlener zijn nu enigszins vertrouwd met technologie en heeft de schermangst afgelegd, al was het maar onder invloed van de Nintendo-generatie. De technologie is zodanig getemd dat met domesticatie en africhting gestart kan worden. Dat doen burgers dagelijks als ze met die technologie aan de slag gaan, en het wordt door de overheid gestimuleerd in bijvoorbeeld de digitale broedplaatsen en de digitale pioniers.

De burger aan de nieuwe media, sociaal beleid eraf.

Anno 2004 zit het geloof in technologie natuurlijk in een dip, we zijn het hoogtepunt van de hype al weer een tijdje voorbij en aan het optimisme van enkele jaren geleden wordt alleen maar met het nodige geginnik en gelach teruggedacht. Maar daarmee verdoezelen we natuurlijk wel dat dit een beleidsterrein is waarvan de oorspronkelijke doelstellingen in hoge mate gerealiseerd werden. Denk terug aan die oproep van Melkert of Internet Society Nederland dat elke burger een e-mail adres moest hebben en vraag je dan af welke mensen je kent die nu nog geen e-mail hebben. Doe daar dan nog eens de plus 75-jarigen af, en hoeveel blijven er over? Of het idee van de communicerende burger, één van de thema's in het genoemde programma technologie en sociale integratie. Een Amerikaanse studie van eind februari gaf aan dat 44 % van de bevolking daar een bijdrage levert aan de inhoud van het internet (www.pewinternet.org). Er zijn me geen vergelijkbare cijfers voor Nederland bekend, maar als je bijvoorbeeld googled op je volgende vakantiebestemming in combinatie met het trefwoord 'vakantie' of 'vakantieverslag', dan merk je dat het monopolie van de reisjournalisten allang weg is. Of als je overziet hoeveel mensen deelnemen aan digitale discussielijsten, hoeveel weblogs er bijgehouden worden, ... Eigenlijk natuurlijk niet veel meer dan een nieuwe vorm van dagboek, zoals vele tieners ze bijhouden, maar dan erg exhibitionistisch. Gerrit Zalm doet het (www.zalmlog.nl), Mellouki Cadat doet het (www.cadat.nl) en Wim de Bie (bieslog.vpro.nl) doet het zelfs al jaren, en met hen een steeds groter wordende groep burgers. De communicerende burger is allang geen droom meer maar realiteit.

Ook de digitale kloof ziet er anno 2004 heel anders uit dan enkele jaren geleden. Nog even, en we kunnen de tiende verjaardag van die digitale kloof vieren. In de Verenigde staten wordt omstreeks 1996 voor het eerst over de 'digital divide' gesproken. Ook in Nederland ontstaat bezorgdheid over nieuwe sociale uitsluitingsprocessen op basis van toegang tot nieuwe media. Omstreeks 1999 wordt de bezorgdheid zo groot dat het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) een expertmeeting organiseert over 'drenkelingen in de digitale delta', later volgen maatregelen zoals de digitale trapveldjes. Het Sociaal Cultureel Planbureau brengt een eerste diepgravende analyse, temidden het geweld van bijna wekelijks commercieel marktonderzoek (van Dijk et al., 2000).

Sindsdien is er veel gemeten en geschreven. Die stroom van informatie overziend, rijst meteen de vraag of de digitale kloof zijn tiende verjaardag wel zal halen. De aandacht is immers recent fors afgenomen, mede omdat andere thema's zoals integratie en veiligheid hoog op de agenda staan. Bovendien is de situatie van toegang tot internet in die periode van tien jaar grondig gewijzigd. In 1995 had amper 3 % van de Nederlandse huishoudens toegang en een verbinding betekende inbellen via de telefoon met lage betrouwbaarheid van de verbinding en aan lage snelheden terwijl de telefoontikken opliepen. De meest recente

beschikbare cijfers van november 2002 geven aan dat 55 % van de Nederlandse huishoudens toegang heeft tot internet, en 64 % van de Nederlandse burgers. Recentere cijfers zijn nog niet beschikbaar.

De diffusie van internet heeft zich in 1999 en 2000 in versneld tempo verder gezet, ondersteund door o.a. de introductie van gratis internetabonnementen. In de zomer van 1999 werd bij vrijwel elk tijdschrift wel een cd-rom gevoegd die burgers uitnodigde om zo'n abonnement te openen. Vanaf 2001 is dan de snelheid van de verspreiding van toegang tot internet enigszins afgenomen. Een verklaring dient gezocht te worden in de verandering in het economisch klimaat en de reeds hoge graad van beschikbaarheid van internet.

Eerder beschreef Rogers deze verspreidingsprocessen als een S-curve, een patroon dat onder diffusieprocessen van verschillende innovaties gevonden kan worden (Rogers, 1996). Hij introduceert daarbij ook vijf categorieën van gebruikers, t.w. de innovators, de vroege gebruikers, vroege meerderheid, late meerderheid en achterblijvers. De afvlakking van de snelheid waarmee internet-toegang zich verspreidt is volgens dit model geen verrassing en niet noodzakelijk toe te schrijven aan de economische ontwikkelingen van de afgelopen jaren. Ook bij een sterke economie zou de snelheid van verspreiding van internet dalen. De vertraging van de verspreiding van internet is immers vooral toe te schrijven aan de kenmerken van de laatste groep gebruikers, de 'achterblijvers'. Deze zijn traditioneler in hun levensstijl, hebben minder uitgebouwde sociale netwerken waarlangs innovaties opgepikt kunnen worden en spiegelen zich vooral aan het verleden, meer dan aan wat de toekomst en veranderingen te bieden hebben (Rogers, 1996, p. 265).

Dergelijke cijfers verbergen natuurlijk evenveel als ze onthullen. Op twee vlakken moet daarom een 'deconstructie' plaatsvinden naar onderliggende ontwikkelingen. In de eerste plaats is dat de ontwikkeling naar diversiteit van het soort internettoegang, in de tweede plaats de spreiding van die toegang over verschillende groepen van de bevolking.

Inzake *soort internettoegang* is er de afgelopen jaren een diversificatie opgetreden. De 'traditionele' toegang over de analoge telefoon heeft concurrentie gekregen van ISDN-verbindingen en later van verbindingen over het kabelnetwerk en via de ADSL-technologie. Zowel kabel als DSL bieden niet alleen grotere snelheden, maar ook altijd-aan toegang. Daarbij is sprake van maandelijks een vaste kost en niet langer van een variabele kost afhankelijk van intensiteit van gebruik. Van een verdere diversificatie naar draadloze internettoegang (WiFi, GPRS) is nog nauwelijks sprake en toegang via glasvezel komt slechts moeilijk uit de experimentele fase. Technieken als WiMax en GiFI liggen nog op de tekentafel, maar beloven nog meer diversiteit in soort internettoegang.

De tweede ontwikkeling die in de algemene grafiek verborgen blijft, is de spreiding van toegang over *verschillende bevolkingsgroepen*. Daarbij is niet sprake van één breuklijn, maar van meerdere kenmerken van personen waarlangs de mate van toegang tot internet varieert. Het lijstje waarlangs toegang tot internet varieert, is ondertussen bekend (de Haan, 2003). Variatie is er volgens geslacht, inkomen, leeftijd, opleiding, tewerkstelling, etniciteit, woonplaats en huishoudtype. Anders dan bij geologische breuklijnen is er bij sociaal-demografische breuklijnen geen sprake van langzame wijzigingen, maar van een snelle en erg veranderlijke situatie. Waar bij de start van internet geslacht nog een hele sterke verklarende factor was voor wel of niet toegang tot internet, is dat anno 2004 nog nauwelijks het geval. Geslacht en inkomen zijn nu minder belangrijke verklarende factoren, leeftijd wordt

daarentegen een belangrijke factor. Dat blijkt bijvoorbeeld uit cijfers van de recente nulmeting van Kenniswijk¹

Hoeveel computers zijn er in het huishouden ? (exclusief spelcomputers)									
		Leeftijd						N = 1355	
		tot 20	21 tot 30	31 tot 40	41 tot 50	51 tot 60	61 tot 70		71 tot 85
0	%	,0%	11,0%	9,3%	9,7%	26,7%	42,7%	54,7%	N = 245
1	%	27,3%	53,1%	55,4%	51,1%	44,2%	46,8%	35,8%	N = 667
2	%	25,5%	19,0%	20,9%	26,3%	21,8%	10,5%	2,8%	N = 265
3 of meer	%	47,3%	16,8%	14,4%	12,9%	7,3%	,0%	6,6%	N = 178

Ondertussen zijn we vertrouwd met de nieuwe media en is er een redelijk zicht op waar ze sociale interventies kunnen versterken (zie bijvoorbeeld de rubriek ‘praktijk’ op www.sqm.nl). De aandacht moet nu verschuiven naar het vanuit sociaal beleid en interventies kijken naar eventuele meerwaarde van ICT, technologie moet niet langer zelfstandig aangrijpingspunt zijn van beleid, maar ‘embedded’ worden. Dat zal ook vooral lokaal moeten gebeuren, want op rijksniveau staan voorlopig hele andere dingen op de sociale agenda, zoals de forse bezuinigingen op het subsidiebeleid van VWS en de wet maatschappelijke zorg/ondersteuning. Er zijn vanuit het Haagse geen initiatieven meer te verwachten op het snijvlak van technologie en sociale kwaliteit. Dat is niet verrassend, ook in de rijksbrede ICT-agenda die het kabinet februari 2004 naar de Kamer stuurde, is daar geen sprake van. Zelfs de digitale kloof wordt er niet meer in genoemd. Balkenende II mag dan wel enthousiast worden voor de kenniseconomie, voor een kennissamenleving is er geen interesse. Het is nu aan de burger zelf.

De burger en technologie

De data van de nulmeting van Kenniswijk laten toe een verfijning aan te brengen in de analyse van de digitale kloof. In deze survey is immers niet alleen gevraagd naar bezit van nieuwe media, maar ook naar frequentie van gebruik. Daarbij valt op dat binnen de groep burgers met thuis toegang tot internet er een groot verschil is in frequentie van gebruik. Volgens de nulmeting van Kenniswijk mailen 51,3 % van de bewoners met toegang tot internet thuis op dagelijkse basis en 2,9 % nooit (wellicht het resultaat van respondenten waarvan de computer gebruikt wordt door andere huisgenoten).

Deze variatie vertoont ook breuklijnen. Zo blijkt dat mannen frequenter gebruik maken van e-mail (en andere toepassingen) dan vrouwen en op die manier geslacht toch weer een rol speelt in de digitale kloof. Ook leeftijd zorgt voor variatie in gebruik: hoe ouder, hoe minder frequent het gebruik. Deze variatie versterkt het effect van de eerdere breuklijn inzake toegang. Ouderen hebben minder toegang tot internet, en als ze toegang hebben maken ze er minder gebruik van.

Frequentie van internet gebruik (voor e-mail) N = 1289

¹ Met dank aan Quinta Kools van IVA-Tilburg voor de bewerking en het beschikbaar stellen van deze cijfers.

	Leeftijd						
	tot 20	21 tot 30	31 tot 40	41 tot 50	51 tot 60	61 tot 70	71 tot 85
Dagelijks %	51,6%	66,2%	45,2%	51,4%	42,9%	41,1%	22,0%
Wekelijks %	42,2%	22,3%	30,9%	28,6%	33,3%	37,4%	46,3%
Maandelijks %	3,1%	6,9%	16,6%	12,9%	16,9%	14,0%	19,5%
Jaarlijks %		2,4%	4,8%	3,8%	4,5%	3,7%	4,9%
Nooit %	3,1%	2,1%	2,5%	3,3%	2,3%	3,7%	7,3%

Voorgaande maakt duidelijk dat er veel variatie is inzake toegang tot en vooral gebruik van e-mail. Eenzelfde patroon doet zich voor bij andere toepassingen van internet, zoals informatie zoeken, chatten, ... Maar niet elke variatie geeft aanleiding tot sociaal beleid of tot sociale interventies, dat blijkt uit een vergelijking met oude media. Inzake televisiekijken is er een groot verschil volgens opleiding. Iemand met een HBO of WO diploma keek in 2000 gemiddeld 10,2 uur naar televisie, terwijl iemand met een lo, lbo of mavo diploma 14,9 uur keek (Breedveld & van den broek, 2001, p. 79). Vrouwen bellen gemiddeld 66 minuten per week, mannen slechts 29 (van Dijk et al., 2000, p. 85). Er is behoorlijke variatie inzake gebruik van deze oude media, maar toch bestaat er geen overheidsbeleid om hooggeschoolden meer televisie te laten kijken of vrouwen minder te laten bellen.

Bovendien is er niet alleen variatie inzake toegang tot nieuwe media en frequentie van gebruik, maar ook nog variatie inzake aard van gebruik. Er is veel verschil op het terrein van 'content preferences'. Op basis van Zwitsers onderzoek komt Bonfadelli tot de vaststelling dat: "people with higher education use the internet for informational and service-oriented purposes; people with lower education use the internet significantly more for entertainment reasons." (Bonfadelli, 2002). Elders wordt zelfs geopperd dat opvallende hoge verspreiding van breedband in lagere sociale klassen te verklaren zijn door dit vrijetijdsgebruik van het medium, met name het succes van Napster- en KaZaA-achtige toepassingen (Castells, 2001). Dat hoeft ons natuurlijk niet te verbazen, dit verschijnsel doet zich bij oude media zoals de televisie ook voor.

Meteen ligt hier levensgroot de zoektocht naar het soortelijk gewicht van sociaal beleid. De vraag dringt zich op wanneer variatie leidt of moet leiden tot sociale interventies. Waar begint de solidariteit, waar ligt de persoonlijke verantwoordelijkheid? Een antwoord dat beleid gerechtvaardigd zou zijn in die situaties waar variatie in bezit en gebruik leidt tot sociale ongelijkheid en verlies van kwaliteit in de samenleving, is onbevredigend. Immers, veel televisie kijken is schadelijk voor de sociale kwaliteit, omdat het leidt tot eenzaamheid en het onveiligheidsgevoel versterkt (Hooghe, 2002). Toch is het kijkgedrag van burgers nooit object van sociale interventie geweest.

Van sociaal beleid naar 'sociale verleiding'

De ontwikkelingen inzake sociale kwaliteit en technologie, zoals in deze tekst beschreven, kunnen als casus beschouwd worden om het soortelijk gewicht van sociaal beleid te bepalen. Duidelijk is dat er in de jaren net voor en na de eeuwwisseling grote belangstelling bestond

voor het snijvlak van sociale kwaliteit en technologie, en dat die aandacht nu snel verdwijnt. Dat blijkt uit het ophouden van veel digitale trapveldjes, uit het niet hernieuwen van initiatieven zoals Technologie en Sociale Integratie en uit de grote stilte rond de overdracht van de opbrengst van digitale broedplaatsen naar de nieuwe GSB-periode (2005-2009).

Van een situatie van solidariteit tussen digitale drenkelingen komen we terecht in een *meritocratie* (Young, 1958). Wie goed kan zwemmen en dat ook krachtig doet, komt sterk vooruit. De anderen blijven beter aan de kant staan. Het lijkt alsof het soortelijk gewicht van sociaal beleid daalt en er eerder sprake is van een ondraaglijke lichtheid.

Dat is echter maar ten dele het geval. Ontegensprekelijk heeft sociaal beleid onder Balkenende een andere invulling gekregen dan onder Paars. Los van de vraag of in die wijziging alle soortelijk gewicht van sociaal beleid verloren ging, is het onterecht hierin de enige oorzaak te zoeken voor het tot stilstand komen van beleid op het snijvlak van sociale kwaliteit en technologie. Ik zie nog minstens drie andere redenen waarom overheidsbeleid op dit terrein afgebouwd wordt.

Vooreerst moeten we herhalen dat sociaal beleid rondom ICT anno 2004 minder in de belangstelling staat omdat er veel bereikt is. Eerder in deze tekst gaven we daar reeds voorbeelden vanuit de hoek van communicerende burgers en verschuivingen in de digitale kloof. Deze resultaten kunnen niet allemaal en misschien zelfs niet hoofdzakelijk toegeschreven worden aan het gevoerde beleid, toch bepalen zij de context van waaruit nieuw beleid vorm gegeven moet worden.

Vervolgens is het van belang te wijzen op het feit dat het draagvlak niet alleen bij het sociaal beleid lag, maar ook bij economisch beleid en het terrein van de bestuurlijke vernieuwing. Het 'aan het internet krijgen' van burgers was niet alleen sociale winst, maar ook economisch gunstig. Dan was er immers een voldoende grote groep burgers om de informatiesamenleving 'te lanceren', en om e-commerce aantrekkelijk te maken. En inzake bestuurlijke vernieuwing werd veel verwacht van nieuwe media en inspraak, kijk maar naar de initiatieven van lokale overheden met gemeentelijke websites, digitale steden, chat-sessies met beleidspersonen, online raadszittingen, digitale debatten over lokale thema's, digitale spreekuren, elektronische overheidsloketten, digipanelen, Bovendien was het draagvlak niet beperkt tot beleid, maar kreeg dit ook vorm vanuit de commerciële sector en de burgers zelf. Al die slagkracht nu met terugwerkende kracht toerekenen aan een hoog soortelijk gewicht van sociaal beleid is echter niet helemaal terecht.

Tenslotte is er een derde reden waarom ook bij gelijkblijvend soortelijk gewicht van sociaal beleid het de volgende jaren moeilijker zal worden dit te koppelen aan technologie. De eenvoudige doelstellingen en aangrijpingspunten hebben we namelijk gehad, nu komt het moeilijke en complexe werk. Van Winden roept recent nog op om het beleid rondom trapveldjes in te ruilen voor een verplichting aan huishoudens met kinderen om een pc met internet-aansluiting te hebben (van Winden, 2003). Nu is zorgen dat alle mensen een computer en internet hebben vrij eenvoudig, bijvoorbeeld via pc-privé projecten voor huishoudens in de bijstand zoals die lopen in Eindhoven of in Arnhem. Zorgen dat mensen de nieuwe media (frequent) gebruiken is iets moeilijker. En bereiken dat burgers de nieuwe media ook zodanig gebruiken dat het sociale winst voor hen en de samenleving oplevert, eerder dan een zoveelste toeleveringskanaal van amusement, is aartsmoeilijk.

Niet alleen ontbreken ons daartoe de instrumenten, we raken er ook het kantelpunt tussen een overheid die als een goede huisvader en dus paternalistisch optreedt en een overheid die ruimte laat voor autonomie en zelfbeschikking van burgers, ook als die schadelijk is voor de sociale kwaliteit van die burgers. Het is de vraag naar de ruimte die je laat voor 'free to be foolish' (Leichter, 1991). Het is het verschil tussen de ouder die er zorg voor draagt dat zijn/haar kinderen een variatie aan media zien en de ouder die het laat gebeuren dat het media-dieet verarmt tot Pokémon en Idols. Het is het verschil tussen het nieuwe paternalisme

en de bemoeizorg van Jos van der Lans enerzijds en het individualisme van Bart Jan Spruyt en zijn nieuwe conservatieven anderzijds. In het eerste geval heb je een overheid die actief roken ontmoedigt (cf. recent verbod op roken in vrijwel alle publieke ruimten in Ierland), die airbags in auto's verplicht, die de burger verleidt tot gezondheidsbevorderend en sociale kwaliteit verhogend gedrag. In het andere geval heb je een overheid die zich terugtrekt en het toelaat dat de burger investeert in zijn ongezondheid en gebrek aan sociale kwaliteit, een overheid die het overlaat aan de burger en de markt.

Sociaal beleid kan in de leer gaan bij de gezondheidszorg en uit die vergelijking de diagnose opstellen over waar het eigen instrumentarium nog onvolledig is. Het soortelijk gewicht van de gezondheidszorg is groter dan dat van sociaal beleid. Bovendien is dat soortelijk gewicht de afgelopen twee decennia forst gestegen, met de opkomst van de 'public health' of 'population health' benadering (Evans et al., 1994; McKeown, 1979). Plotseling was gezondheid niet hoofdzakelijk meer de verantwoordelijkheid van de arts, maar was er een ganse waaier van determinanten en dito aangrijpingspunten voor gezondheidsinterventies. Dergelijke analyse voorziet in een onderbouwing van de historisch ontstane strategieën inzake bevordering van gezondheid. Onze huidige gezondheidszorg kent zo drie grote strategieën om de gezondheid van burgers op een hoog niveau te krijgen en te houden. Vooreerst worden situaties aangepakt die zonder ingrijpen ongezondheid kunnen veroorzaken, onze leefomgeving wordt gezond gemaakt/gehouden. Denk daarbij aan de kwaliteit van ons drinkwater, voedselveiligheid, de ARBO-wetgeving e.d. Een tweede strategie is de gezondheidszorg stricto sensu, de vele artsen en apothekers en ander geneeskundig personeel die ons helpen als we een kwaaltje hebben. De strategie van de witte jas en de stethoscoop. Tenslotte is er de strategie van preventie, van de gezondheidsvoorlichting, van het gezond maken van onze levensstijl. Die strategie richt zich recent voornamelijk op het tegengaan van roken en overmatig drinken, het voorkomen van overgewicht en het bevorderen van beweging. Samen maken deze drie strategieën de moderne gezondheidszorg uit: de leefomgeving gezond maken, patiënten verzorgen en burgers verleiden tot een gezonde levensstijl.

Als sociaal beleid een laag soortelijk gewicht heeft, dan is dat vooral omdat er nauwelijks sprake is van een dergelijke analyse en aanpak. Sociaal beleid heeft zichzelf de afgelopen decennia een te laag soortelijk gewicht toebedeeld en zich vrijwel uitsluitend beperkt tot het organiseren van de sector zorg en welzijn, het equivalent van de 'witte jassen'. Van een analyse van determinanten van sociale kwaliteit is vrijwel geen sprake en het bevorderen van sociale kwaliteit via onze leefomgeving en/of levensstijl krijgt evenmin aandacht. We trekken liever nog een blik onderwijsachterstandsbeleid open dan dat we met ouders in dialoog gaan over de situatie dat 40 % van de kinderen huiswerk maakt terwijl ze televisie kijken of ons afvragen of dergelijke gevolgen van een druk druk druk leven nog wel houdbaar zijn.

De eerste bouwtekeningen van de nieuwe wet op maatschappelijke ondersteuning bevatten elementen die een dergelijke uitbreiding van sociaal beleid kunnen betekenen en dat is hoopgevend voor het soortelijk gewicht van sociaal beleid. Maar het zou ook retoriek kunnen blijken te zijn om een platte besparing op de overheidsbegroting door te voeren. De toekomst zal ons vertellen welke rationaliteit het zwaarste doorweegt.

Literatuur

Bonfadelli, H. (2002). The Internet and Knowledge Gaps: A Theoretical and Empirical Investigation. *European journal of communication*, 7(1), 65-84.

- Breedveld, K. & van den broek, A. (Eds.). (2001). *Trends in de tijd, een schets van recente ontwikkelingen in tijdsbesteding en tijdsordening*. den Haag: SCP.
- Castells, M. (2001). *The internet galaxy, reflections on the internet, business and society*. Oxford: Oxford university press.
- de Haan, J. (2003). Sociale ongelijkheid en ict. In J. de Haan & J. Steyaert (Eds.), *ict en samenleving, jaarboek 2003* (pp. 21-45). Amsterdam: Boom.
- Evans, R. G., Barer, M. L. & Marmor, T. R. (Eds.). (1994). *Why are Some People Healthy and Others Not? The Determinants of Health of Populations*. New York: Aldine De Gruyter.
- Hooghe, M. (2002). Televisie en de erosie van sociaal kapitaal: de invloed van televisietijd, programmahoud en zendervoorkeur. *Sociologische gids*, 49(2), 158-181.
- Leichter, H. (1991). *Free to be foolish. Politics and health promotion in the United States and Great Britain*. Princeton: Princeton university press.
- McKeown, T. (1979). *The role of medicine: dream, mirage or nemesis ?* Oxford: Blackwell.
- Rogers, E. (1996). *Diffusion of innovations* (4 ed.). New York: Free press.
- Schnabel, P. (2004). *Een eeuw van verschil*. den Haag: SCP.
- van Dijk, L., de Haan, J. & Rijken, S. (2000). *Digitalisering van de leefwereld, een onderzoek naar informatie- en communicatietechnologie en sociale ongelijkheid*. den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- van Winden, W. (2003). *Essays on Urban ICT Policies*. Rotterdam: Tinbergen Institute.
- Young, M. (1958). *The rise of the meritocracy, 1870-2033*. Pelican: London.